

КАТЕГОРИАЛНАТА СЕЛЕКЦИЯ В БЪЛГАРСКИТЕ И РУМЪНСКИТЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ

Кристина-Андреа Беженару
Букурещки университет

В тази статия ще се опитаме да поставим на преден план модерен подход за анализиране на идиоматичните изрази от румънски и български език. Изложението съдържа въведение в областта на фразеологията, в което следва да се обсъдят особеностите на фразеологичните единици и принципите на тяхното разграничение от други устойчиви изрази; продължаваме с втората част на статията, която разглежда проблемите свързани с к-селекцията във фразеологизмите от двата езика. Статията показва еволюцията във времето на възгледа върху тази област на лингвистиката, в светлината на генеративната граматика, и от коя страна стоим – дали к-селекцията има значение за фразеологичните единици или не.

Ключови думи: фразеология, фразеологични единици, румънски език, български език

In the following paper we will try to bring to the foreground a new approach of analysing idioms belonging to the Romanian and Bulgarian phraseological fund. The article comprises an introduction to phraseology, in which the peculiarities of this particular group of fixed phrases named idioms will be discussed. Also, we will review the delimitation principles applied for separating them from other fixed constructions. The second part of the article will expound on the matter of c-selection with Romanian and Bulgarian idioms. Furthermore, we will show the evolution of this linguistic theory from the point of view of generative grammar and whether c-selection is relevant to idioms or not.

Key words: phraseology, phrases, Romanian language, Bulgarian language

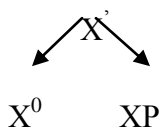
Настоящата работа има за цел въвеждането в една от най-модерните теории на лингвистиката, която, от нашата гледна точка, е тясно свързана и с фразеологията. Темата на доклада се отнася до к-селекция в българската и румънската фразеология или с други думи, до категориалната селекция.

За да можем да разберем по-добре този феномен, трябва първо да разберем теорията на категориалната селекция във фразите (така наречените *phrases*), която е един от най-използваните подходи в съвременния анализ на езика. Генеративната граматика, чиито основи са поставени от Ноам Чомски (американски лингвист и водеща фигура в

Масачузетския Технологичен Институт), набира популярност през втората половина на ХХ век.

Селекцията на синтактичната категория е част от теорията на подкатегоризацията, която се очертава като лингвистично движение във творбата на гореспоменатия изследовател през 1965 година, *Aspects of the Theory of Syntax*. Той смята, че информацията която няма семантична характеристика (т.е. всичко което не е *s-селектирано* чрез *s-selection*) е кодирана под формата на аргументи на центъра. Тези структури отразяват начина, по който се формират системи от подчинени изречения, само че те имат самостоятелна синтактична конфигурация.

Според неговата теория (*The X-bar theory*), граматиката се съдържа в думи – синтаксисът се намира в семантичната структура на думата. За да илюстрираме по-добре този аспект, трябва да прибегнем до принципа на *ендоцентрицитетата* и до параметъра на центъра. Следователно приемаме, че всяка фраза има един център, около който се изгражда. Първата му проекция, наречена и максимална проекция, включва стриктно вътрешните допълнения (обекти) на центъра. Допълненията са извлечени от лексикона, тоест максималната проекция се състои само от к-селектираните от ядрото елементи – комбинирани елементи на синтактична основа. Структурата на дадена фраза XP, с центъра X^0 , където X^0 проектира максималната проекция XP е както следва:

Съгласно тази теория, има четири обичайни категории фрази – VP (глаголни), NP (номинални), AP (адвербиални) и PP (предложни). В този доклад ще разгледаме само глаголните фрази, които имат един или два вътрешни аргумента.

Спорният въпрос е дали можем да приложим този метод при анализирането на фразеологичните единици. Чомски твърди, че можем да употребим метода и че фразеологизмите разполагат с две структурни нива – повърхностни структури и дълбинни структури – които са сходни с идеите *signifiant* и *signifié*, изложени от Сосюр в проучването му. От друга страна, по-скорошни изследвания доказват, че тази процедура е възможна до известна степен, както ще видим малко по-нататък.

Считаме за фразеологична единица съвкупност от две или повече думи, които в тази формула получават ново значение, различно от първоначалното им. Много важно е второто им значение да се образува само когато частите на израза възникват заедно.

Примерно, *духвам си на краката/ a-și lua tălpășița* е фразеологична единица, защото глаголите *духвам* и *a lua* нямат собствения си смисъл, както имат в следващия случай: *духва вятър/ a lua o carte de pe masă*. Само когато всичките елементи се съединяват добиват значението на „побягвам, бързо се махам от някъде” (Калдиева-Захариева 1997: 655). Също глаголите нямат такъв смисъл в друг контекст. Специфичното идиоматично значение се появява когато глаголят (V) *духвам/ a lua* к-селектира номиналната фраза (NP) *краката/ tălpășița* (Bruening, Dinh, Kim 2015: 15). Така че *духвам си на раменете/ главата/ ръцете* или *a-și lua pantofii/ papucii* нямат същия смисъл.

Други примери, които показват особената роля на категориалната селекция при комбинирането на идиоматичните изрази, са следващите обстоятелства на думата „камък”: *хвърлям камък върху някого/ a arunca cu piatra în cineva* (обвинявам някого) (Калдиева-Захариева 1997: 39) и *удрям на камък/ a călca în piatră seacă* (напрасно полагам усилия) (Калдиева-Захариева 1997: 113). Тук съществителното (номиналната фраза) се появява с две различни значения, създадени от другата дума с която се комбинира.

Същевременно обаче изразът *имам голяма уста/ a fi cu gura mare* не е фразеологична единица, тъй като съдържаните глаголи се използват със собствен смисъл. Номиналната фраза *голяма уста/ gura mare* се отнася до лице, което е много устато, което говори много; фразата може да се присъедини и с други глаголи (примерно с глагола „съм”, „отварям”/ „deschide” или „затварям”/ „închide”) и да запази същото значение.

Относно идиоматичността на фразеологизмите има две главни направления. Първото казва, че изразите, които са интерпретирани като фраземи, трябва да бъдат съставни части с дълбинни структури и да изключат всичко това, което не е идиоматично. Тази посока е по-консервативна и традиционна и поради факта, че границите на фразеологията са много несигурни и е трудно да се определят. Поради това се налагат строги критерии и параметри, които да ги конкретизират между другите устойчиви словосъчетания.

Една от характерните черти на фразеологичните единици е конвенционализацията. Това означава, че значението им не може да бъде предсказано или поне изцяло

предсказано, познавайки само независимите конвенции които определят използването на всеки един от компонентите си.

Устойчивостта е друга характеризираща особеност – фраземите излизат в рамките на ограничен брой синтактични структури. Най-често при формирането на фразеологичните единици се появяват и стилистически фигури като метафори (*дера кожата от гърба на някого/ a lua pielea de pe cineva*), метонимии (*отнемам хляба някому/ a lua pâinea cuiva de la gură*) или хиперболи (*свива ми се сърцето на буца/ a i se face inima cât un purice*). Друга характерна черта на фразеологизмите е тяхната пословичност – те изразяват и обясняват повтарящо се положение, обикновено често срещнато от обществото – *слагам рога на някого/ a pune coarne cuiva, излизам сух от водата/ a ieși basma curată, на широка нога живея/ a trăi pe picior mare*. Също голяма част от тях са свързани с неформални ситуации, с разговорната реч и с емоционалното състояние на говорителя – съдържат определена лична и субективна сянка.

Второто направление, чиито представители са Нунберг, Заг и Уасоу, подкрепя идеята, че не са необходими други свойства освен конвенционализацията (Nunber, Sag, Wasow 1994: 493). Има фразеологизми, които не притежават стилистически фигури, нито характерна пословичност или субстандартни особености. Следователно новата лингвистика предлага по-широк начин за разглеждане на фразеологията, с понижаване на границите между истинските идиоматични изрази и други словосъчетания.

Забелязваме, че относно фраземите образувани от глагол + аргумент (*правя фасони/ a face găt, взема главата на някого/ a susi capul cuiva, слагам ръка на някого/ a pune gheara pe cineva*), специалистите често прибегват до семантичната аргументация, за да ги дефинират като клас. Това се дължи на трудностите с които се сблъскват, когато се опитват да обяснят лингвистичните признаци на тези фрази като синтактичното разпределение или видовете на тематичните роли (θ-роля) (Nunber, Sag, Wasow 1994: 492).

Новите теоретици смятат, че не е подходящо да изискаме от семантичния или от синтактичния апарат на граматиката да демонстрира качества, които всъщност са резултат на реториката и на устното изразяване (Nunber, Sag, Wasow 1994: 494). Основната критика, адресирана към генеративната граматика, се състои в идеята, според която значенията на идиоматичните изрази не се получава чрез нормален произведен процес като сума на значенията на думите, които ги съставят. Изглежда, че актуалните теории

вече не вярват в липсата на смисъла на идиоматичните части, нито в това, че между индивидуалното им значение и цялостното значение на израза няма никаква връзка.

Няколко от съвременните изследователи приемат, че в структурата на фразеологичните единици могат да се намесят и други елементи, като квантификатори, прилагателни имена, притежателни имена или местоимения:

1. *хващам ме дяволите/ a-l apuca toți dracii; строшавам кокалите някому/ a rupe toate oasele cuiva; дрънкам само врели-некупели/ a turna numai brașoave; липсва ми повече от една дъска¹/ a-i lipsi cuiva mai mult de o doagă*

2. *излиза ми лоша дума²/ a-i ieși cuiva vorbe rele; работя като швейцарски часовник/ a merge ca un ceas elvețian; изтървавам тайна дума³/ a scăpa o vorbă de taină*

3. *идвам на главата на някого⁴/ a veni pe capul cuiva; живея под чехъл/ a trăi sub rarisul cuiva; тегля калая някому/ a sări în capul cuiva*

Очевидно е, че в по-горе изброените примери няма фраземи, състоящи се само от идиоматичен материал. Затова може да бъде приета и другата гледна точка освен традиционната.

Последното становище, което желаем да представим в настоящия доклад, е *Принципът на идиоматичната интерпретация* на Брюнинг. Той счита, че идиоматичната интерпретация зависи от селекцията: *X и Y могат да бъдат интерпретирани идиоматично само ако X селектира Y* (Bruening, Dinh, Kim 2015: 16). Примерно *взема/ a lua* селектира (*под*) *внимание/ seama, топи (ми) се/ a (i) se topic* селектира *сърцето/ inima, нося/ a duce* селектира *дърва (в гората)/ lemne (la rădure), мия/ a da* селектира *главата (на магарето)/ ară (la șoareci)*, и прочие. Допълнителните елементи като квантификатори, прилагателни имена, притежателни местоимения или даже наречия се вмъкват помежду избраните части на фраземата, без да пречат на к-селекцията.

В заключение, този нов метод за анализ на фразеологичните единици от генеративна перспектива представлява цялостен подход, който обхваща не само

¹ Вероятно се има предвид *хлопа ми дъската* (Бел. ред).

² Вероятно се има предвид *излиза ми лошо име* (Бел. ред).

³ Вероятно се има предвид *изплювам камъчето* (Бел. ред).

⁴ Вероятно се има предвид *качвам се на главата на някого* (Бел. ред).

синтактичната част на темата, но също и семантичната част. Някои лингвисти са се опитвали да елиминират к-селекцията от изследването на идиоматичните изрази, но става ясно, че тя заедно с лексикалната селекция и с-селекцията (семантична) формират едно цяло.

Библиография

Bruening 2015: Bruening B., Xuyen D., Lan K. Selection, Idioms and the Structure of Nominal Phrases with and without Classifiers. University of Delaware, 2015.

Калдиева-Захариева 1997: Калдиева-Захариева, Ст. Румънско-български фразеологичен речник. София: АИ „Проф. М. Дринов”, 1997.

Калдиева-Захариева 2005: Калдиева-Захариева, Ст. Проблеми на съпоставително изследване на българската и румънската фразеология. София: АИ „Проф. М. Дринов”, 2005.

Mateu 2007: Mateu, J., Espinal, M. T. Classes of idioms and their interpretation. Berkeley: Proceedings of the 33rd Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society, 2007.

Munteanu 2013: Munteanu, C. Frazologie românească. Formare și funcționare. Iași: Ed. Institutului European, 2013.

Nunberg 1994: Nunberg, G., Sag I. A., Wasow T. Idioms – Language, Vol. 70, 3, 1994, 491–538.